

รายงานการวิจัย

เรื่อง

**วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์
ของระบบชุมชนชาวนาในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
(อำเภอเมือง ควนขนุน เขาชัยสน และบางแก้ว จังหวัดพัทลุง)**

โดย

ประสิทธิ์ บัวงาม

วิจิต ปัญโญ

คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

งบประมาณประจำปี 2546 - 2547

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยถึงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของระบบชุมชนชาวนาในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ยุคโบราณ (ยุคก่อนประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ยุคประวัติศาสตร์รัฐโบราณ และยุคอาณาจักรสุโขทัย) ยุคจารีต (อาณาจักรศรีอยุธยา - ทศวรรษ 2430) และยุคสมัยใหม่ (ยุคเส้นทางน้ำและทางเท้า ยุคเส้นทางรถไฟและเรือแม่และยุคทางรถยนต์) การศึกษาวิจัยใช้เทคนิควิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์(วิเคราะห์เชิงพรรณนา) จากข้อมูลเอกสาร โบราณวัตถุ โบราณสถาน การสังเกต และการบอกเล่า ทำให้มองเห็นถึงวิวัฒนาการของระบบชุมชนชาวนาในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นมนุษย์โบราณ 2 กลุ่ม คือกลุ่มชนชาวถ้ำ ที่อาศัยอยู่ในถ้ำ บริเวณภูเขาหินปูน เช่น ถ้ำเขาชัยสน ถ้ำพระเขาชัยนุรี ถ้ำคูหาสวรรค์ ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์ เก็บพืชผลไม้ และขุดเผือก มัน เป็นอาหาร และกลุ่มชนชาวน้ำ ที่อาศัยริมน้ำ และเกาะแก่งต่างๆ ในทะเลสาบสงขลา ดำรงชีวิตด้วยการจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร ระบบสังคมค่อยๆ พัฒนาการมาสู่ยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชุมชนชาวถ้ำและชาวน้ำ มาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่ราบเริ่มรู้จักการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ รับเอาวัฒนธรรมจากภายนอก ได้แก่อินเดีย จีน และอาหรับ มีการคิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และล่าสัตว์ เป็นชุมชนกสิกรรม(ปลูกข้าว) และโลหะกรรม มีพัฒนาของระบบชุมชนอย่างต่อเนื่องเกิดเป็นชุมชนใหม่ขึ้น 3 ชุมชน คือ ชุมชนคนเมือง ชุมชนเผ่าพัฒนา และชุมชนเผ่าชาวป่า ชุมชนทั้ง 3 กลุ่มได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องเข้าสู่ระบบชุมชนยุคประวัติศาสตร์รัฐโบราณได้แก่อาณาจักรตามพรลิงค์ ซึ่งมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ขยายอำนาจการปกครองครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ส่งผลให้ระบบชุมชนเผ่าพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนบ้านที่มีอาชีพในการทำเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา และเลี้ยงสัตว์ ชุมชนคนเมืองเปลี่ยนมาเป็นชุมชนเมืองที่มีอาชีพติดต่อกับค้าขายกับพ่อค้าชาวต่างประเทศ และพัฒนาการมาสู่ยุคอาณาจักรสุโขทัย ระบบชุมชนบ้านและชุมชนเมืองในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีการติดต่อกับค้าขายกับชาวต่างชาติมากขึ้น ชุมชนชาวบ้านเริ่มนำข้าวไปขายให้แก่ชุมชนเมืองและพ่อค้าชาวต่างชาติ แต่ยังมีเพียงบางกลุ่มเท่านั้น จนกระทั่งพัฒนาการเข้าสู่ยุคจารีตชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาถูกปกครองจากศูนย์กลางของอาณาจักรศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชุมชนบ้านได้พัฒนาการเกิดเป็นชุมชนเกษตรกรรมหรือชุมชนชาวนา 3 กลุ่ม

คือ ชุมชนชายฝั่ง ได้แก่พื้นที่ริมฝั่งคลอง ริมทะเลสาบ และบนเกาะ เช่น ชุมชนวัดตะเข็บ วัดสะทัง ฯลฯ ชุมชนพื้นที่ราบ ได้แก่พื้นที่ที่เป็นพื้นราบเหมาะสมกับการทำนา และเป็นชุมชนชาวนาที่พัฒนาการมาจากชุมชนยุคโบราณ เช่น ชุมชนบริเวณรอบเขาชัยสน และชุมชนที่ราบเชิงเขา เช่น ชุมชนกงหรา ชุมชนตะโหมด ฯลฯ มีการทำนาเพื่อไว้กินและมีการทำนาเพื่อขาย ระบบการผลิตเพื่อการดำรงชีพ เพื่อการส่งส่วยอากร และเพื่อเป็นข้าพระโยมสงฆ์ ระบบการทำนา นำไปสู่พัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง เข้าสู่ยุคสมัยใหม่ การปฏิรูปการปกครองเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อการพัฒนาและผลกระทบต่อชุมชนชาวนาในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็น 3 ช่วงเวลา คือ ยุคเส้นทางน้ำ และทางเท้า ชุมชนชาวนายังคงตั้งถิ่นฐานและมีวิถีชีวิตอยู่ในระบบชุมชนเดิม มีระบบการผลิตแบบ “ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ เพื่อให้ และทำบุญ ที่เหลืออาจขายบ้าง” มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมแบบ “ช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงาน แบ่งปันผลผลิต” เป็นยุคที่บุกเบิกกิจกรรมการผลิตเพื่อขาย ยุคเส้นทางรถไฟและเรือเมล์ เป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบชุมชนหรือสังคม ความเข้มแข็งในความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม การผลิต พิธีกรรม วิถีคิด ศิลปะและการละเล่น ถูกกระทบโดยการหลั่งไหลเข้ามาของเทคโนโลยีและวัฒนธรรมต่างถิ่น ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่ จนเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจของชุมชนเป็นแบบ “ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ และเพื่อขาย” ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นแบบ “ออกปากกินวาน ซื้อขายให้แจกแถม” เกิดชุมชนใหม่เป็นชุมชนพ่อค้าชาวจีนขึ้นบริเวณสถานีรถไฟ และทำน้ำ ในที่สุดชุมชนชาวนาจำต้องปรับเปลี่ยนมาสู่ยุคเส้นทางรถยนต์ซึ่งพัฒนาการอย่างรวดเร็วถึงปัจจุบัน มีการย้ายถิ่นฐานบ้านเรือนจากเดิมมาอยู่ริมถนนค้า (เส้นทางรถยนต์) ในขณะที่จะต้องเดินทางไปทำนาในพื้นที่เดิม มีการใช้เครื่องจักรช่วยในการผลิตแทนแรงงานคนและสัตว์ พื้นที่ทำนาบางส่วนถูกปรับเปลี่ยนไปทำสวนยางพารา สวนไม้ผล ทำไร่นาสวนผสม และทำนาทุ่ง มีการเคลื่อนย้ายแรงงานภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนมาเป็น “ผลิตเพื่อขาย เหลือจากขายไว้ใช้ไว้กิน” ในระยะแรกและเปลี่ยนมาเป็น “ผลิตเพื่อขายและซื้อใช้กิน” ระยะต่อมา และในที่สุดปัจจุบันเป็นแบบ “ออกปากจ้างวาน สร้างทุนกำไร” กล่าวได้ว่ายุคปัจจุบันระบบชุมชนชาวนาในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่เป็นแบบเศรษฐกิจชุมชนมาแต่เดิมได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นเศรษฐกิจระบบทุนนิยม